

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyar politikai és értelmiségi elit viszonyulása az 1956-os magyar forradalomhoz és szabadságharchoz az 1990-es évek előtt

– Jugoszláv–szerb politikai háttéreseeményekkel –

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyarokat a magyarországi eseményekről évtizedeken keresztül a Tanjug jugoszláv hírügynökség tájékoztatta. Idővel, amikor már egyik-másik jugoszláv országos lapnak volt magyarországi tudósítója, akkor is (mintegy parancsszóra) valamennyi lap csip-csup dolgokról, botrányokról, kétféjű borjúról és hasonló „érdekességekről”, jó mulatást nyújtó Mátyás-pincékről és kocsmákról adott hírt a vastag pénztárcájú és jókedvű szerbeknek. A vajdasági szerb lapoknak sohasem volt, a Magyar Szónak pedig csak a nyolcvanas évek végétől lett magyarországi tudósítója, de ő sem sokban különbözött szerb kollégáitól.

Az 1956-os magyarországi eseményekről a Tanjug tudósításai alapján értesülhettek az olvasók, Josip Broz Tito és Edvard Kardelj értékelte a forradalmat, és a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága Dobrica Ćosićot és Ivan Ivanjitićot bizta meg, hogy az Írószövetség tagjaiként élményanyag formájában is elszórakoztassanak bennünket jelentéktelen történeteikkel és tartalmatlan szellemeskedéseikkel. A politikai közélet minden tagjának a szájpadlásához ragadt a nyelve. A központi vezetés tagjai fékezett észjárású emberek voltak. Csak miután már Tito és Kardelj kimondta valamiről az ítéletet, hozták működésbe agyukat, és mertek megszólalni.

És mi történt 1986 után? A szerbek rettenetesen megijedtek attól, hogy megenyhült, majd megszűnt a hidegháborús légkör, s egyenesen kétségbeestek, amikor ledöntötték a berlini falat, mert nem lehetett többé beképzelnük a világtörténelmi szerepet. Ez agresszív vá tette őket.

Az elmúlt évtizedben nagyon gyakran hangzottak el a szerb parlament ülésein, még gyakrabban az állami és hivatalos irányítású sajtóban, és leggyakrabban a nacionalista-soviniszta-fasiszta szerb pártok közlönyeiben olyan megállapítások, hogy a magyarok itt, Szerbiában csak 1956 után telepedtek le, mivel ezt megen-

gedték nekik a nagylelkű szerbek. Ha ez valóban így lenne, bizony az itt élő magyaroknak csak nagyon rossz élményeik lehetnének. Az 1956-os magyar események semmilyen hatással nem lehetnének azokra, akik nem éltek itt. Ha alaposan a mélyére nézünk ennek az állításnak, azonnal világossá válik a csak látzólag irracionális cél. A valós cél az volt, hogy még jobban felkorbácsolja a fasiszta-csetnik indulatokat és szenvedélyeket a hálátlan magyarok ellen, akik elkezdtek követelőzni, kisebbségi jogokat emlegetnek, de voltaképpen hálálkodniuk kellene, mert a nagylelkű, mennyei szerb nép befogadta őket. A másik célja az, hogy egy ún. jövevényérzést ébresszen és erősítsen, ugyanis a jövevény nem érzi magát otthonában biztosan, és könnyen távozhat. Közben a szerb tudósok mélyen hallgattak, magukban pedig kajánul kuncogtak ezeken a bizánci fondorlatosságokon. Mi azonban fogadjuk el azt a köztudott igazságot, hogy a magyarok és a szerbek együtt éltek a Délvidéken már a középkor óta, vagyis több száz éve. A nemzetközi jog tényeként ismert, hogy a középkori és újabb kori Magyar Királyság területén 1699 előtt is élt bizonyos számú szerb, de számuk csak később növekedett jelentősen.

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyarok ismeretei szegényesek és tévesek az 1956-os magyar eseményekről. Csupán tézisekben fogok foglalkozni ezekkel az eseményekkel. A téziseim azonban a tényekhez ragaszkodó kutatómunkával foglalkozó tudós meglátásai. Hiszem, hogy több olyan igazságot is ki fogok mondani, amelyet eddig agyonhallgattunk.

Azzal a tézissel kezdeném, hogy a jugoszláv kommunista politikai elit 1948-ban ellenszegült a sztálini önkénynek. Ennek sikerén és eredményességén felbátorodva hihetetlenül megnőtt önbizalma. Bár tagadhatatlanul világtörténelmi eseményről volt szó, maga a történés mégsem rengette meg sem a nyugati kommunista mozgalmat, sem a keleti szocialista táborot. A kommunista eszmények, reménységek és elvárások

senkiben sem gyengültek meg. A kommunista ideológia továbbra is szilárdan tartotta magát. Ha áttekintjük a korabeli polgári tudományos irodalmat és sajtót, azt látjuk, hogy a napi politikai szenzáción kívül a Tájékoztató Irodával való szakításnak nem tulajdonított jövőbe mutató jelentőséget. A válságban lévő polgári társadalmak számára nem volt útmutató. A szocialista tábor országai (nem csak a szovjet jelenlétből kifolyólag) alapjában véve semmit sem változtattak gyakorlatukon. A jugoszláv revizionizmus ideológiája voltaképpen csak a szovjeteknek tűnt veszélyesnek és esetleg ragályos példának. Valójában Keleten is, Nyugaton is a baloldalnál és a jobboldalnál is hatástalan volt. Ezen mindenképpen el kell gondolkodni. Ma, 2001-ben már megállapítható a jugoszláv kommunista rendszerről az, ami a nyugati polgári filozófusoknak, politológusoknak, szociológusoknak, közgazdászoknak és más gondolkodóknak már 1948-ban nagyrészt világos volt: a jugoszláv politikai rendszer alapjaiban és lényegében ugyanolyan tekintélyelvű és totalitárius volt és maradt a mai napig, mint a szovjet – csupán európaibb kivitelezésben. Jugoszlávia kis ország, Európa peremén helyezkedik el. Itt sokkal nehezebb lett volna sok ezer embert megfosztani életétől és átnevelősdit végezni munkatáborokban, mint Szibériában. A kommunista politikai rendszer ismérvei és jellemzői: a „mindenkié és senkié” társadalmi tulajdon, a jogállam teljes hiánya, az egypártrendszer eszmei monopóliuma megkérdőjelezhetetlenek voltak. Az ún. munkás-önigazgatást továbbra is a pártvezetőségek és a kommunista érdekcsoportok irányították maffiás módszerekkel. A társadalom minden sejtjét behálózták a társadalmi önvédelem és általános népvédelem gyanakvó-gyanúsítgató bizottságai (az UDBA, vagyis a jugoszláviai ÁVÓ illetve KGB) láthatatlan csatornái. A Nyugaton ezért a jugoszláv politikai rendszert antisztálinista sztálinizmusnak emberarcúbb titoista diktatúrának minősítették stb. (Ezek a megállapítások persze magukban véve is ellentmondó jelentésűek).

Magyarországon a köznép évtizedeken keresztül irigyelhette a Nyugat–Kelet közötti hintapolitikával kiügyeskedett jugoszláv életszínvonalat, a nagyobbak tűnő szólásszabadságot, a kötelező beszolgáltatás megszüntetését, a szövetkezeti (kolhoz)rendszer felszámolását, a kis parasztgazdaságok visszaszolgáltatását, a világútlevelet. Egyesek szerint a munkás-önigazgatást is. Szerintem azonban ez nem így van. A munkástanácsok a 19. és 20. században minden forradalom és gazdasági válság törvényszerű velejárói vol-

tak. Minden ország esetében spontánul jöttek létre. Velük a társadalom védte magát azokon az érzékeny helyeken is, ahol az állam képtelen volt a társadalmi nyugalmat, a minimális szociális biztonságot fenntartani. Nemcsak a kommunistáknak, de a magyar baloldalnak sem volt kedvező véleménye a jugoszlávai politikai rendszerről és az ún. munkás-önigazgatásról. Befejezetlen, működésképtelen rendszer volt. A magyar polgári jobboldalnak sohasem tetszett a kommunista politikai rendszer jogrendszere. Az a jobboldal, amely a joggyakorlásában ezer év tapasztalatára támaszkodott, azon a véleményen volt, hogy jogrendszere anarchikus, átláthatatlan, működésképtelen, érthetetlen, tele van anomáliával. Ezenkívül a jugoszlávai politikai és jogrendszer mindenkor az egyenlősdi és az egyenlősdi-re való törekvést támogatta. Ez vízvázaló volt a két nép gondolkodásában. Ezt nem tudta elfogadni sem a magyar baloldal, sem a magyar jobboldal, ugyanis összeegyeztethetetlen a magyar nemzettudattal és a munkaszorgalmat alapuló individualizmussal.

A jugoszláv rezsim a legnagyobb tiszteletet azzal érdemelte ki a magyar közvéleményben, hogy nem engedte be az országba a szovjet csapatokat. A jugoszlávok előtt viszont Magyarországnak nem volt semmilyen politikai tekintélye. Vesztes ország volt. Rajta volt a fasiszta megbélyegzés. A kommunista vezetőség (különösen a szerb) évtizedeken keresztül nem tett semmit azért, hogy a köznép körében enyhüljön Magyarország olyan megítélése, hogy egy fasiszta múltú nép építi a szocializmust. A jugoszlávok magatartása rendkívül fennhéjázó, másokat kiskorúsító, kioktató, beképzelt és kérkedő volt minden más nemzetiségű kommunistával szemben (csupán ott hunyáskodtak meg, ahol pénzt lehetett kérni). Mély meggyőződésük volt, hogy ők gondolták ki a világtörténelemben az igazságos politikai rendszert, ők hozták létre az igazságos társadalmi viszonyokat, és egyedül előttük ismeretesek azok az intézkedések és intézményes megoldások, amelyekkel azok fenntarthatók. Úgy tartották, ezért indokolt kioktató viszonyulásuk mindenkihez, a magyarországi kommunistákkal szemben pedig a rendreutasítás is. A magyar kommunisták ugyanis nem a maguk fegyveres erejéből jutottak a szocializmushoz, mint a jugoszlávok, akik egyes-egyedül legyőzték a fasiszta megszállók alól (köztük a magyarok alól), ellenálltak a sztálinista nyomásnak, ugyanakkor nem fogadták el a kínálózó tőkésrendszert. A jugoszláv kommunisták magukba szívták a világtörténelem összes bölcsességét. Mindent

tudtak és minden kérdésre azonnal volt kész válaszuk. (Nem célozom kipellengérezni őket, hanem érzékeltetni, bemutatni észjárásukat.)

Ugyanakkor a szerbek (különösen a szerb értelmiség) kifejezetten kisebbségi érzésben szenvedett a magyarokkal szemben minden alkotói területen, ideértve a sportot is. Ezt azonban nagyon igyekeztek leplezni és helyettesíteni oly módon, hogy mindenütt, minden téren a politikai megítélés és álláspont fontosságát helyezték előtérbe. A szerb nép, de nem kevésbé az értelmiség is elképesztően keveset tud a szomszédos magyar nép kultúrájáról. Így nevelte és neveli őt évtizedek óta a téves politika: a másik kisépítet (különösen a szerbnél kisebb népet) semmibe kell venni; nem politikai tényező – a szerb tudomány számára meg nem érdekes.

A jugoszláv kommunisták, Tito és Kardelj (a Naša stvarnost, a Szocializmus folyóiratok) az 1956-os magyar eseményeket mint a bürokratikus hatalom elleni felkelést, a munkásosztály elégedetlenségét, az erőltetett iparosítás elleni lázadást jellemezték. Ugyanakkor kiemelték, és többször is hangsúlyozták, hogy a magyar munkásosztály jogos követeléseit és elégedetlenségét számos jól megszervezett fasisztoid és a régi társadalmi rendet restauráló jelenség kísérte. Szerintük nem csak egyszerű kísérő jelenségekről volt szó, hanem ha a felkelők Nyugatról nagyobb támogatást kaptak volna, valóban megtörténhetett volna a tőkés társadalmi rend visszaállítása és a kommunista politikai rendszer megdöntése. Érdekes módon a később szerb nacionalizmussal vádolt Dobrica Ćosić is ezt a véleményt képviselte. Végül is ezt a nézetet fogadta el az egész jugoszláv kommunista vezetőség a szövetségi szerveitől kezdve egészen a helyi vezetőségekig.

Az 1956-os magyar események értékelésében megkerülhetetlen annak elemzése, hogy a jugoszláv kommunista elitnek milyen volt a viszonyulása Magyarország szovjet megszállásához, elnyomásához és kizsákmányolásához. Ma már ismeretes, hogy jelentős véleménykülönbségek voltak a szerb, a horvát és szlovén kommunista vezetők között. Ismeretes az is, hogy a szerb kommunisták magukba fojtották véleményüket. Miután mégis egyezsége jutottak, a jugoszláv politikai elit elítélte Magyarország megszállási állapotban tartását, elnyomását és kizsákmányolását. Az elítélés hangsúlyozása azonban nem volt hosszú életű, és visszhangja se tartott sokáig: néhány hét múlva már meg is feledkeztek róla. Tehették, mert akkor már egy korábban meghozott, de addig titkos nagyhatalmi döntés alapján Jugoszlávia egy egészen más nemzetközi hely-

zetbe került, és annak legnagyobb haszonélvezője lett. Éreztetni kezdte hatását a Sztálin és Churchill között kötött titkos jaltai megállapodás, amely szerint Jugoszlávia fifti-fifti érdekövezetet jelent a két nagyhatalmi koalíció számára. A hidegháború korszakának is megfelelt Jugoszlávia zavart keltő hintapolitikája. Amikor magára vállalta az el nem kötelezett országok egyik szervező szerepét, végképp zűrzavaros lett a nemzetközi politikai helyzet. Viszont éppen ennek az összekuszálódott nemzetközi helyzetnek köszönhetően Tito irigylésre méltó életszínvonalat tudott biztosítani az országnak saját ipari háttér és munkaszorgalom nélkül. Az elnemkötelezettség elveiből világtörténelmi szerepre törekvést és hatalomittas, hóbortos intézményt csinálhatott. Éppen ezért csak azokban az 1956-os napokban ítélte el a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatását, és soha többé. Félretéve a diplomáciai üres beszédet és retorikát, Jugoszlávia sohasem kérte a szovjet csapatok kivonását Magyarországról, sem a nemzetközi fórumokon, sem a kétoldalú államközi kapcsolatokban; ezt nem is tartotta szükségesnek.

Az irigykedésre kész, falusi mentalitású, balkáni fondorlatokhoz szokott szerb értelmiségi elit egyenesen szükségesnek tartotta Magyarország orosz gyámság alatt tartását, az oroszok általi veszélyeztetést. Ebben mindenkor különbözött a horvát értelmiségtől, amely, ha irigykedett is a magyar értelmiségre, soha nem tapsolt az orosz csizmának Magyarország területén. Mindez azért is érdekes, mert ugyanakkor a tisztai akadémiákon és a katonai kiképzéseken Magyarországot, pontosabban a Magyarország területéről jelentkező ellenséges támadást jelölték meg legvalószínűbb veszélyként Jugoszlávia állambiztonságát tekintve. Természetesen a fenti jelenségekben is számos ellentmondásra, homlokegyenest ellentétes előjellel jelentkező kapcsolódásra lehet következtetni. Mindez azonban – utólag megállapítható – a JSZSZK szétesésének okai közé tartozott.

Kell-e nagyobb ellentmondás annál, mint amikor Tito jugoszláv állam- és pártelnök (ha jól emlékszem egy francia) újságíró azon kérdésére, hogy kit tart kora legnagyobb államfőinek – egyértelműen felelte: Sztálint és Churchillt, de nagyra értékeli, és a nagyok között tartja számon Kádár János emberi és politikai egyéniségét és tevékenységét is. Csupán Tito elnöknek (és talán Kádárnak is?) sikerült összebékíteni a tüzet és vizet egymással, olyan értelemben, hogy az egyik ne aludjon ki, a másik meg ne párologjon el. A Tito-utánczók számára 1980-1986 között ez a politikai feladat már megoldhatatlanná vált.

Vizsgáljuk meg az 1956-os események vetületét a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit szempontjából. Szakemberi beosztásomból kifolyólag, amelyet a vajdasági, majd köztársasági szintű közigazgatásban töltöttem be 1960-tól kezdve egészen nyugdíjaztatásomig (1993) alkalmam volt szinte minden magyar szövetségi, köztársasági, tartományi, városi vagy falusi politikai – állami és pártvezetővel hosszabb-rövidebb ideig személyes kapcsolatba kerülnöm.

Különözhetett-e politikai meglátásaiban a pártiskolákban és Kumrovecben nevelt kommunista-titoista vezetői elit a nemzetisége szerint? A felelet egyértelmű igen. A szerb, horvát, szlovén politikai elit képviselői között óriási világnézetbeli, műveltségi és más különbségek voltak, és ezek egyre növekedtek. Csupán egy nagyon vékony rétegnek volt mindig azonos a politikai meglátása, de csak a napi politikai kérdésekben. (Ismeretes, hogy még Tito, Kardelj és Bakarić között is voltak nézetkülönbségek Jugoszlávia jövője megítélésében.) Tagadhatatlan, hogy a napi politikai kérdésekben több volt a közös nevező nemzetiségre való tekintet nélkül. Az a vékony harcos réteg, amelyik beköltözött a gazdag burzsoák, zsidók és németek fényűzően berendezett villáiba, elég gyorsan és egyre jobban veszítette a közügyek iránti érdeklődését. Annál nagyobb különbségek mutatkoztak azok szemléletében, akiket ők küldtek továbbtanulni különböző egyetemekre. Ezek száma egyre gyarapodott. Amikor a primitív észjárású és félművelt emberek sokáig vannak hatalmon, a társadalomban működésbe lépnek bizonyos védekező mechanizmusok. Elkerülhetetlenül mind kifejezettebbé válik a nemzedékek közti hatalomharc. Ezt történt Jugoszláviában is.

Amikor 1956-ot írtak, szövetségi, köztársasági, tartományi és városi-falusi állami vagy pártfunkción nem volt 15 magyarnál több. Közülük csak egynek – Sóti Pálnak – a múltja kötődött mindvégig a partizán mozgalomhoz. A többi magyar vezetőt az 1944–1953 közötti politikai tevékenységének köszönhetően a szerbek beemelték maguk közé, különböző pozíciókba ültették őket. Rendes polgári körülmények között valamennyi derékba tört egzisztenciának számított volna, aki képtelen magát és saját családját munkával eltartani. Valamennyien befejezetlen szakképzettégek vagy éppen szakképzetlenek voltak. Ilyen emberekből alakították ki a magyarokat képviselő állami és pártkádert. De nem is lehetett művelt képviselő, mert a műveltek 1944-1945-ben odavesztek volna. Megnézték volna a kezüket (mint ahogy az Újvidéken történt a magyar kö-

zépiskolásokkal), s ha finomnak találták volna, kivégzőosztag elé, gödör szélére állították volna őket. Magyar nemzetiségű a későbbi titói, de a 2001-ig tartó konszolidációs időszakban is csak a helyettes vezető helyettese lehetett a közhivatalban vagy köztársaságban. A szerbek között viszont szép számmal akadt egyetemzet vagy középiskolát végzett káder. A magyar politikusok mindegyike befejezetlen szakképzettégek voltak, egynek sem volt egyetemi végzettsége vagy középiskolája. Egyik sem részesült rendszeres oktatásban: különböző politikai tanfolyamokat és pártkurzusokat fejeztek be, hogy minél megbízhatóbbak legyenek. A párt mindegyiküktől elvárta, hogy vegyes házasságot kössön, a gyermekeit szerb tannyelvű iskolába járassa – a bízalom így teljesen elmélyülhetett. Nehezen képzelhető el, hogy akár egy kicsit is különbözhetett volna az ilyen politikai káderek meglátása a többi szerb elvtársétól az 56-os és más politikai események megítélésében. Nem is különbözött. Nekik nem jutott más szerep, minthogy kiszolgálják a hivatalos politikát, ismételjék a szerb elvtársak gondolatait, szolgálalkúek legyenek irányukban. Magyar önértékük és önbecsülésük nem volt. Ők nem a magyar nemzetet szerették és féltették, hanem legjobb esetben a szovjetet tanulták meg gyűlölni.

A vajdasági magyarság tehát először 1956-ban szembesült a nemzetben gondolkodás problémájával. Politikai elitje rosszul vizsgázott. Aki ugyanis nem félti nemzetét, cselekvésképtelen a nemzet kisebbségi sorsban élő részéért a tenni akarást illetően is: nem képviseli őt. A hazáért és szabadságért elv a kisebbségi sorsban éppen ilyen értelemben módosul: tenni valamit a nemzet kisebbségi sorban élő részéért. A nemzeti eszme ilyen értelemben cselekvésre ösztönzi a kisebbségi politikai képviselőt. Ha a kisebbség részéről mutatott esetleges túlzott politikai követelés destabilizálja azt az országot, amely a kisebbséget saját tulajdonának tartja, úgy azt vállalni kell. A kisebbség jogi, politikai és gazdasági diszkriminációja, megalázása, elnyomása ugyanis sokkal inkább destabilizáló tényező a nemzetközi viszonyokban és az európai biztonság tekintetében. Ez a politikai magatartás, hozzáállás hiányzott a vajdasági magyar politikai elitből. Róla nem is mondhatjuk el, hogy képviselte a vajdasági magyarok akaratát. Őket a szerbek ültették tisztségekbe.

Az 1956-os eseményeknek tehát nem volt közvetlenül ösztönző hatásuk a vajdasági magyar politikai elitre. Később azonban egyetlen, a magyarokat képviselő politikai vezető mégis kivált és elkülönült attól az elnemetietlenítő és magyartalanító politikától, amely-

nek kezdetben jómagya is elkötelezett, következetes és szélsőséges követője volt. Gondolok itt Rehák Lászlóra. Ő nagy belső vívódások után és nem mindig következetesen, de végül is szakított ezzel a magyar ellittel. Meg is fizetett érte: szinte azonnal eltávolították az állami és pártnomenklatúrából, a politikai döntéshozatalra való ráhatás lehetőségét végleg lezárták előtte. Ettől kezdve tudománnyal foglalkozott. Korlátozták kapcsolatait, ahol lehetett, elbátortalanították.

Ha volt valamilyen fénypont a vajdasági magyarság politikai önszerveződésében 1956-1990 között, úgy az a magyarság vertikális politikai önszerveződésére tett javaslatához fűződő mozgalom. A javaslattevők között voltak rokonszenvező, alsóbb szintű politikusok és állami tisztviselők is. A vajdasági szerb politikai elit azonban rövid úton és nagyon energikusan számolta fel a mozgalom belső kapcsolatait. Ez a mozgalom nem kapcsolódik közvetlenül az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom eszméjéhez, de közvetve igen, mivel az 1968-as Prágai Tavasz eseményei ösztönzőleg hathatnak a magyar kisebbségre is. Miután felszámolták a vertikális szerveződés mozgalmát, a magyarok egymás közötti személyes kapcsolatait mintegy húsz éven át fokozottan ellenőrzés alatt tartották. Minden közéletben szereplő magyart megfigyeltek, lehallgattak.

Ettől kezdve egészen az 1990-es rendszerváltásig vajdasági magyar képviselő vagy vezető beosztású személy többé nem került önálló (de még testületi) politikai döntéshozatal közelébe a pártban vagy az állami közigazgatás csúcsszerveiben. Állami intézmény élén nem tölthetett be fontos és önálló hatáskört (általában a helyettes vezető vagy annak helyettese megbízatást adták neki). Téves az a feltételezés, hogy Major Nándor e tekintetben kivétel lett volna, s neki jutott az egyedüli szerep például az Új Symposion-nemzedék felszámolásában. Az Új Symposion és az újvidéki Ifjúsági Tribün megfigyelése és ellenőrzése elsősorban az állambiztonsági szolgálat beépített besúgói és ügynökei révén történt. Major Nándor nem volt a döntőbíró szerepében a Symposion-nemzedék mozgalma felszámolásában. Ha az lett volna, akkor az minden bizonnyal Bori Imre tudtával történt volna, hiszen ők ketten, és még egy-két író mindennapi kapcsolatban, rendszeres heti baráti-látogatói kapcsolatban voltak egymással. Az a valószínűbb, hogy Bologató János módjára hallgatólagosan beleegyeztek vagy eltűrték a mozgalom felszámolását. A Symposion-mozgalomnak kevés köze volt a magyar nemzeti öntudathoz és magyar tartáshoz: „européer” irányultságú volt.

(Csak az 1990-ben jelentkező magyar politikai képviselet volt valóban legitim. Magyarok választották meg képviselőiket választásokon, és ők első ízben, valóban a magyar kisebbséget is képviselték. Ennek a képviseletnek létrejötte azonban nem köthető közvetlenül az akkor már elfelejtett, távoli 1956-os magyar események példamutató szelleméhez, hanem elsősorban a nyolcvanas évek végén lejátszódó, szintén világtörténelmi jelentőségű eseményekhez. A magyar-osztrák határon felnyitották a műszaki zárat, majd lerombolták a németeket megosztó berlini falat. Ennek az eseménynek lelkesítő-bátorító hatása volt a magyarokra. A magyarok érdeme ezekben az eseményekben sem volt elhanyagolható, és évtizedeket késve ugyan, de visszatért a kisebbségi magyar politikai képviseletbe is a nemzetudatú önmegbecsülés. Bizony, ennek előtte évtizedeket szendergett, csaknem kihalt a délvideki, a Vajdaságban élő magyarokból a nemzetudat.)

Ahol a vajdasági magyar politikai képviselet és elit ilyen megalázott volt évtizedeken keresztül, ott a vajdasági magyar alkotó értelmiségi elit is csak megalázódó lehetett. Ahol pedig szolgálalkú a hatalom iránt az alkotó értelmiségi elit, megalázódó lesz a kisebbségi politikai képviselet is.

Vizsgáljuk meg a ma már letűnt vajdasági magyar politikai és alkotó értelmiségi elit több évtizedes, 1990-ig tartó kapcsolatát. Előre kell bocsátanom, hogy a magyar alkotó értelmiségi elit, ha nem is kizárólag, de túlnyomórészt irodalomközpontú és kizárólag folklórismertekre korlátozódó zárt csoport volt – éppen olyan, amilyennek alakította és akarta látni a szerb politikai hatalom. Csak az 1970-es évektől kezdve (amikor Rehák László létrehozta a Létünk társadalomtudományi folyóiratot) vált, ha nem is mindig következetesen, kétpólusúvá. Az értelmiségi képzés, a magyar nyelv- és irodalomtanárok kivételével, csaknem kizárólag szerb nyelven történt (a többi oktató, orvos, mérnök, jogász, közgazdász és más műszaki képzettségűek esetében). Minden szellemi kapacitást a magyar-délszláv kapcsolatok története legaprólékosabb, legjelentéktelenebb részletekbe menő tanulmányozásának és jelene ápolásának rendelték alá. Aki e téren rosszul helyezkedett, tudományos vagy irodalmi karrierre nem számíthatott. Ma már elmondható, hogy a magyar-délszláv kapcsolatok ápolásának örve alatt történt a vajdasági magyarság magyartalanítása. A magyar-délszláv kapcsolatok ápolása úgy történt, hogy a magyarok tanulmányozták a délszláv (főleg szerb) irodalmi és művelődéstörténeti hagyományokat, egészen a legjelentéktelenebb részle-

tekig, a szerbek pedig a 80 év alatt (a becsületes Sava Babičot kivéve) csak arról tudósították tudományos és irodalmi életüket, hogy hol van Magyarország, és hogy Petőfi Sándor is szerb származású volt.

A vajdasági magyar irodalomközpontú alkotó értelmiség rendelkezésére állt a Magyar Szó napilap (a kommunista párt és a Szocialista Szövetség közlönyein alapuló naprakész, az elvtársak fontossági sorrendje szerint kiszabott, szolgalelkű szerkesztési politikájával; a Dolgozók hetilap (a munkásosztály és parasztok hiszékenységének arcátlan kihasználására és kijátszására gyártott szellemi selejt; a szakszervezeti mozgalom és a munkásszolidaritás meghazudtolásának és tagadásának a közlönye); a 7 Nap (kevés kivitellel, a szellemi igénytelenség hetilapja a maga butító, írástudatlan színvonalán); a gyerekek jogait sértő, agyonpolitizált tartalmú Jó Pajtás gyermeklap; a Testvériség-egység, majd 1957-től a Fórum Lap- és Könyvkiadó Vállalat székháza (minden helyisége, még a mellék-helyiségei is lehallgatva, pökhendi belülegesek és besúgók találkozó- és kedvenc szórakozóhelye, a macska-egér színjáték színpada); az Újvidéki Rádió (az állami hírszolgálat, ahol természetesnek tekintették az állambiztonsági ellenőrzést); az Újvidéki Televízió magyar stúdiója (ahol és ahonnan az agy mosást még fokozottabban gyakorolták, mint a Újvidéki Rádiónál; a zenei és képzőművészeti műsorokat ugyanúgy cenzúrázták, mint a hírműsorokat, riportokat és irodalmi szövegeket); a Híd folyóirat mint a szerb értelmiségi eszmék és törekvések követelményeinek megfelelő, vajdasági magyar kommunista meggyőződésű írók, költők, műfordítók, esszéírók, irodalomkritikusok, műtörténészek bőkezűen pénzelt, erkölcsi tekintélyt és jó tiszteletdíjat fizető szerve; a Szabadka község pártbizottságának 45 évig tartó, magyarokkal szembeni lelki terrorján edződött eszmeiségű, engedelmességre jól betanított Üzenet irodalmi és társadalomkritikai folyóirat; az Újvidéki Bölcsészettudományi Karnak Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, az elfelejtett, eltemetett irodalmi múltba és folklórba menekülő előadóival, tanmeneteivel, tanterveivel, a „nem rázós témákat” és a problémamentességet balzsamozó Hungarológiai Intézetével, a hasonló kiadványaival, közleményeivel stb.

Ég a tető nagyanyó feje felett, ő meg fésülködik – tartja a szerb szólásmondás. Az említett intézményekben erre hasonlított a munkaszervezés, a tevékenység és a szellemi élet. A szorgalmas sine *curaban* bárki bármivel foglalkozhatott. Szíve szerint agyondolgozhatta magát, egy föltétellel: a munka ne legyen köz-

hasznú, célszerű, szervezett és közvélemény-formáló. Téves az a nézet, hogy csak a reálszocializmus országában volt cenzúra. A jugoszláv-szerb állam sokkal erősebb cenzúrát alkalmazott, csakhogy ez nem látszott, mivel a képmutatás elfedte. A Nyugat elítélő magatartása miatt a cenzúra nem juthatott közvetlenül kifejezésre. Jugoszlávia-Szerbia nyitott országnak deklarálta magát, ahol szavatolják a világnézeti, a szó-lási, gyülekezési és hasonló polgári szabadságjogokat. Ha már nyíltan nem működhetett a cenzúra, megkövetelték és erősítették az öncenzúrát: a „szervezett szubjektív tudatos erők” önkontrollját. Valamennyi magyar kisebbségi intézmény élén edzett kommunisták voltak. Állásukkal játszottak, ha nem voltak a párt eszmeiségének kellően éber örei. Különösen a kisebbségi intézmények esetében merülhetett fel bármikor az ország egységét veszélyeztető provokáció és az idegen hatás gyanúja, s ezáltal a bizalom kérdése is.

Ennek ellenére mindig felteszem a kérdést: a vajdasági magyar politikai elit és alkotó értelmiségi elit nézőpontjai, eszmei megnyilvánulásai között miért nem volt legalább egy kis eltérés, repedés, rés? Az utóbbi részről miért volt csak szolgalelkűség? A magyar alkotó értelmiség miért tömjénezte a politikai rendszert? Szándékosan használom így, tágabb értelemben a vádat. Hiszen a pártprogramban benne volt a „nagylelkű engedmény”, vagyis hogy a napi politikát nem kell kiszolgáltatni. Mégis a magyar szerkesztők, írók nemcsak a politikai rendszert, de a napi politikát is hagyományosan kiszolgálták. Mindig túlteljesítették a kérelmet: elvtársaknak, személyeknek udvaroltak.

A szerb, horvát, szlovén, muzulmán, albán alkotó értelmiségi elit és szellemi élete tele volt nemzeti és szociális feszültséggel, a vajdasági magyar közéletben nem volt még védekező nemzeti tudat sem.

A szerb–horvát–szlovén tudományos és irodalmi életben állandó megújuló próbálkozásoknak voltunk tanúi. Valamennyinél tapasztalható volt bizonyos tiltakozás, hogy ne szolgálják ki prostituált módon a politikai rendszert. A párt eszmei-politikai és nemzetiségi bizottságai minden szinten az értelmiségiek botrányaival voltak elfoglalva. Megállapítható tehát, ha kötelező is volt a politikai rendszer kiszolgálása, az közel sem működött kifogástalanul. Sőt, egyre nagyobb eltérések keletkeztek a szerb, horvát, szlovén, muzulmán, albán politikai és értelmiségi elit társadalmi viszonyokat megítélő meglátásaiban. Ezek a különbségek annyira megnöttek már 1980-tól kezdve, hogy a párthatározatoknak, álláspontoknak, irányelveknek, nyilatkozatoknak, programra való hivatko-

zásoknak nem volt semmilyen hatásuk az értelmiségre – s nemsokára azután már a párt tagságára sem.

Hogyan alakult ez a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit esetében?

Ahogy fentebb megállapítottuk, a ma már letűnt vajdasági magyar politikai elitnek nem volt még egy minimális önálló entitása, védekező nemzeti eszmeisége és gerinces magatartása sem, hanem mindig arra törekedett, hogy kiszolgálja a vajdasági-szerbiai-jugoszláviai politikai elitet. Bár 1945-ben kiirtották vagy emigrációba kényszerítették a szerb, horvát, szlovén polgári értelmiség nagy részét, a nemzeteknél az új értelmiség esetében ismét megjelent a politikai elittel való szembenállás, és idővel egyre jobban sokasodott és növekedett közöttük a nemzet jövőjét megítélő különbség. A vajdasági magyar politikai és értelmiségi, irodalomközpontú elit esetében csak megértés-egyetértés és a parancs teljesítése volt tapasztalható. A vajdasági magyar értelmiségi elit nem élt még azzal a szűkös lehetőséggel sem, melyet felkínált neki a szerb értelmiségi elit egy igen vékony rétege. Mi volt ennek a következménye? A vajdasági magyar értelmiségi és politikai elit nem 1986-ig, hanem a mai napig, vagyis 2001 novemberéig következetesen rezsimhű és szolgálalkú maradt. Ez a szerb állam által pénzelt értelmiségi elit nem akar tudni az 1956-os magyar eseményekről, a magyar nemzetben való gondolkodás idegen maradt számára; az anyaországban is a hasonló gondolkodásúakat keresi a mai napig.

Mit lehet még mondani erről a vajdasági alkotó értelmiségi elitéről? A Testvériség-egység, majd később a Fórum Könyvkiadó, Tomán László becslése szerint összesen mintegy 2000 címszót jelentetett meg. Egyetlen szerző, egy író esetében, sem közvetlenül, sem közvetve nem találunk utalást az 1956-os magyar eseményekre. Ebben a hatalmas irodalmi termésben az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nem talált visszhangra, semmilyen hatását nem tapasztalhatjuk az irodalmi alkotásokban: versekben, regényekben, irodalomkritikákban, szociográfiákban stb. (B. Szabó György ugyan adott az eseményekről egy kollázst, de nem azzal a céllal, hogy valakire is hasson a vajdasági magyarok közül. Ezt különben is Bosnyák István 1989-ben tette közzé). A Híd egyszer sem foglalkozott az 1956-os magyar forradalommal és szabadságharccal. A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke kiadványaiból is kimaradt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc még 30-40 év után is. S ami ugyancsak fontos egy tanintézmény életében, egyszer sem rendezett meg-

emlékező ünnepi műsort, egyetemistáival nem ismerette meg méltóan ezeket az eseményeket; végül is az 1848/49-es szabadságharcnak és forradalomnak is csak az utóbbi években talált helyet eseménynaptárában. Csak az irodalom szépségeibe temetkezett akadémikusaink és egyetemi tanáraink meg sem mukantak még 30-40 év után sem. Még csak utalást sem találunk műveikben a nagy eseményekre. Az ilyen és ehhez hasonló durva történelmi megmozdulások távol állnak tőlük. Tették azt, amiért a szerb kommunista elvtársak beválasztották őket a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiába (őket beválasztották, de több nemzetközi hírvű természettudósunkat nem választották be a mai napig). „A bűnös irodalompolitika és az irodalom bűnei” (Tomán Lászlótól vett kifejezés) mindenütt jelen vannak, mert megkerülték és agyonhallgatták az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot. A vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit számára az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc egyszerűen nem létezett: nem volt jelentése, jelentősége és üzenete.

Nem volt üzenete azoknak az eseményeknek, amelyek miatt csaknem az egész nyugati baloldali értelmiség kilépett a kommunista pártból, meghasonlott és kiábrándult a kommunista eszményekből; még az olasz eurokommunizmusból is.

(Ismereteim szerint az első írások az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról 1990 után a szabadelvű Napló magánlapban és a Magyar Szóban jelentek meg. Tomán László, újabban Matuska Márton, és még egy-két számkivetett értelmiségi volt a szerzőjük. Dudás Károly szintén foglalkozott a Hét Napban az 1956-os eseményekkel).

A vajdasági magyar alkotó értelmiségi elit a *hazáért és szabadságért*, a *hazáért és haladásért* örökérvényű magyar jelszót nem úgy fogta fel, hogy neki is kellene tennie valamit a saját nemzetéért, amelytől örökbe kapta a nyelvet és a hagyományokat; a saját nemzetiségi közösségéért, amely durván szólva, eltartja, hanem úgy, hogy mindvégig a szerb államot, annak politikai érdekeit és a kommunista pártoligarchiát kell szolgálnia, mert azt hiszi, hogy a szerb állam „tartja el”. Kell-e mondani, hogy a lojalitás teljesen téves értelmezéséről van itt szó? Mivel mindvégig ilyen eszmeiségű volt és élvezte az eltartottságának előnyeit, igazán nem hatott a vajdasági magyar köznépre. Nem volt és nem is akart közösségi tudatformáló tényező lenni; a kisebbségi közösséget érintő bajokban egyszer sem emelte fel védő szavát. Helyette gondatlanul élvezte az állami védett-

seget, az értelmiségi „vadrezervátumot.” Úgy ment el a Vajdaságból sok tízezer magyar, hogy csak a család és szűkebb baráti közösség elhagyása miatt érzett szomorúságot, bánatot, nem érzett lelki- és sorsközösséget azzal a kisebbségi közösséggel, amelyhez tartozott. Tízezrek távoztak úgy a Vajdaságból, hogy nem emlékeznek vissza arra az itt hagyott nemzetiségi közösségre, amelytől végleg elszakadtak. Távoztak, de nem vittek, vihettek magukkal olyan szellemi értékeket, amelyeket az új világban is szellemi értéknek tudtak volna átmenteni, átértelmezni és megőrizni, sőt akár az új közösség részévé tenni. A régi értékek az új környezetben nem váltak új értéké. A munkaszorgalmukon, tehetségükön és szaktudásukon kívül semmit sem vittek magukkal. Ebben vétkes a vajdasági magyar alkotó, irodalomközpontú értelmiségi elit. Bűne nemcsak ez, de ez a legnagyobb. A vajdasági-délvideki magyarok tízezrei disszidáltak, majd később kivándoroltak abból az országból, ahol állítólag legjobb volt magyarnak lenni: a szocialista világrendszer önmaga által legjobbnak kikiáltott JSZSZK-jából.

Ha nem volt a magyarországi 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak üzenete a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit számára, annál több üzenete volt a szerb kommunista politikai elit számára. Gyorsan cselekedtek: már 1957-ben párt- és állami döntést hoztak az önálló magyar oktatási és művelődési intézmények, rendezvények és szemlék megszüntetéséről, valamint tevékenységük idomításáról a hasonló szerb intézmények és szemlék programjához a testvériség-egység nevében. Utasították az alsóbbrendű párt- és állami szerveket a döntés azonnali végrehajtására. A beképzettségben, felfuvalkodottságban, másokat rendre utasításban, mindentudásban, mások kioktatásban, nagyási mániában szenvedő, másokat lenéző szerb kommunista politikai elit azonnal tudta, hogy cselekednie kell 1956 miatt. Rendkívül veszélyesnek és állami érdekeibe vágónak találta az 1956-os magyar eseményeket. Veszélyekkel terheltnek ítélte meg a vajdasági magyarok ideológiai állapotát. Tudták, hogy a magyar köznép sohasem békült meg a szorgalmas ember munkáját semmibe vevő (egyenlődsdi) kommunista rendszerrel, és hajlamos a nyugati, polgári eszmei hatások befogadására. A magyarok burzsoá nacionalisták – hangoztatták. A magyarokban állandóan ott lobog a politikai nacionalizmus – áll egy vajdasági nemzetiségi viszonyokkal foglalkozó belgrádi professzor közelmúltban megjelent könyvében. (A professzor különben kezdetben részt vett az új jugoszlávai kisebbségvédelmi törvénytervezet

előkészítésében is). A szerb politikai elit úgy ítélte meg, hogy mindenáron meg kell akadályozni, hogy az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom eszméi beszűrődjenek a vajdasági magyarság soraiba. Üzenete nem szabad, hogy elhatalosson a vajdasági magyarokig. A vajdasági magyaroknak nem szabad megengedni, hogy bennük is erőre kapjon a magyar nemzeti tudat. (A vajdasági autonomista szerb pártok ezzel vannak elfoglalva a mai napig: meg kell akadályozni a magyarok nemzeti öntudatosodása nyomán az etnikai alapon való önszerveződést). A magyar nemzettudat helyett rájuk kell erőszakolni és el kell velük fogadtatni a testvériség-egység nemzetek feletti jugoszláv értékeit, a regionális, minden etnikai szerveződéstől mentes vajdasági tudatot, az öngazgatású szocializmus értékeit stb. Ezek az „igazi értékek”.

Ugyanakkor az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom leverésében a jugoszláv kommunisták tevékenyen részt vettek. Tanácsadói szerepük nem vitatható. Tito jelölte meg Hruscsovnak Kádár Jánost, mint a legmegbízhatóbb elvtársat, aki újításokra képes a kommunista eszmeiség gyakorlatában, s akiben erősebb a kommunista internacionalizmushoz, mint a magyar nemzettudathoz való ragaszkodás.

Akinek ilyen nagy szerep jutott az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc elfojtásában, természetes jogot formált arra, hogy „lecsipje” a maga politikai hasznát, a „valamit valamiért”, az „én neked, te nekem” elv alapján. S valóban: ezek után a jugoszláv és a szerb kommunista párt és állami vezetőség nemzetiségi politikája meghirdette a jugoszláviai magyarok anyanemzettől önállósult nemzetiségi-etnikai tudatának doktrínáját. A mai vajdasági magyarok nem ugyanazok, mint az anyanemzeti magyarok. A vajdasági magyaroknak van saját eredetük, történelmi múltjuk, hagyományaik és különállóságuk, kultúrájuk, amely különbözik az anyaországtól, és nem annak a része. Megmaradt ugyan még a magyar anyanyelvük, de ezzel a vajdasági regionalizmushoz kell, kötődjenek, az öngazgatású szocializmus értékeit kell, ápolják, és kizárólag a délszláv-szerb szellemi életbe kell, bekapcsolódjanak a testvériség-egység szellemében.

Az elméletet a saját árnyékától is megijedő, megfélemlített és politikailag műveletlen (mert a következményeket nem látta) Szeli István dolgozta ki, és vasszigorral Bori Imre és a jellemével a folyamatba tökéletesen beleillő Bányai János hajtotta végre a gyakorlatban. Ők, és akiknek ők megengedték, valamennyien az „én neked, te nekem” elv szerint több évtizeden át váltogat-

ták egymást a párt által rájuk bízott irodalompolitikát meghatározó tisztségeken, és a legkövetkezetesebben hajtották végre célkitűzéseit. (Ennek az írásnak a szerzője megfordult a tartományi pártbizottságban, s volt alkalma hallania, amikor telefonon keresztül szerkesztette a Hidat a főszerkesztő és a tartományi pártbizottság nemzetiségi albizottságának az elnöke.) Egy olyan vajdasági magyar irodalompolitikai zárt csoport jött létre, melyet a mai napig erősen támogatnak a határon innen és túl a régi rendszer eszmei képviselői. Régebben a csendesítő ideológiai érvek felkutatásával és a rájuk való hivatkozással voltak elfoglalva, ma nagy irodalmi műveltségükre és bibliográfiai tájékozottságukra hivatkoznak. Zárt csoportokon belül nincs más (és nem is lehet más), csak szolgálékűség. A kommunista politikai rezsimben és az irodalompolitikát irányító zárt csoportban hasonlóak voltak a szabályok: valamennyien dicsérjük a főnököt, mert ő dicsérni fog bennünket, utána dicsérhetjük egymást is. Nem ez történik ma is? Nemrégén hirdette meg Bányai János tanszékvezető tanár az eddig megalkotott vajdasági magyar irodalom újraolvasását, persze azzal az irodalomkritikával együtt, amely értékelte ezt az irodalmat. Az új politikai rendszer világnézeti, polgári követelményeinek megfelelően azok fogják „újraolvasni” a vajdasági magyar irodalmat és az önmaguk által megírt irodalomkritikát és irodalomtörténetet, akik a régi rendszer világnézeti-ideológiai követelményeinek megfelelően értékelték. Mi-nősítse ezt helyettem valaki más.

Corruptio optimi pessima est!

A mindennapi megélhetési gondokkal terhelt, családjáért küzdő ember sohasem tud annyit ártani a közügynek, mint a *sine curá*ban szorgalmaskodó legműveltebb emberek. A vajdasági magyar kisebbség életében és köztudatában a legnagyobb rombolást a „bűnös irodalompolitika és az irodalom bűnei” követték el. Az irodalomtörténet és irodalomkritika nagy műveltségű akadémikusait, egyetemi tanárait, az általános és középiskolai tanárok oktatóit a felelősség egy része terheli abban a nagy ellenséges magatartásban, amely az elmúlt évtizedekben a szerb általános politikai és szellemi élet része volt. A titói rendszer és a szerb államhatalom a magyarok között 1956 után hihetetlenül és bámulatosan gyorsan megtalálta azokat a jellemeket, akik az önállósult magyar etnikai elméletet kidolgozták és gyakorolták. Kettőjüket (minden bizonnyal a Kádár-rezsim hallgatólagos beleegyezésével) beválasztották a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiába, többjüket pedig ki-tüntették. Ők hihetik, hogy hasznos munkát végeztek, de

az eredmény nem ezt mutatja. Ez az értelmiségi elit már nem tudja, kit díjazzon maga közül, és még hányszor tüntesse ki saját magát.

Tari István a vajdasági magyar irodalmi élet egyik legjelesebb képviselője írja egy írásában, amelyet ez az irodalompolitikai maffia egy évtizedig elfektetett, de az író rendelkezésemre bocsátotta: „A délvideki magyar irodalmat fennhézjó rebellis magatartása, balkáni gátlástalansága tette keresett áruvá az anyaországban”. Ami az anyaországban tabutémának számított, azzal tömték az anyaországi olvasót, amíg nem történt meg a Kádár-rendszer mélyebb behorpadása. Tari István a tanulmányában így folytatja: „A látványos titói kirakat nem jöhetett volna létre az értelmiségiek, az alkotók, az írók hathatós támogatása, közreműködése nélkül. A titói Jugoszlávia legüzbuzgóbb, leghűségesebb népszerűsítője épp a megnyomorított kisebbségek felkapaszkodó, újsütetű értelmiségi rétege volt, mely fokozatosan önmaga legjobb feljelentőjévé, csendőrévé vált... A délvideki magyar írók nagy többsége versben, prózában búcsúzott az 'utolsó Habsburgtól', a magyarság egykori hóhérától. A kommunizmus által évtizedeken át kiskorúsított emberek zokogva esküdöztek Tito sírjához zarándokolva a testvériség-egységre, arra, hogy folytatni fogják életművét, amelyet 1985-ben – a primitivizmusnak micsoda abszurd változata – törvény által védetté nyilvánított a hatalom... Az utódországok magyar alkotóinak szolgálékűsége sehol sem volt olyan jól, olyan pazar bőkezűséggel megfizetve, mint a titói Jugoszláviában, melynek íróink nagykövetei miniszterei lehettek, ahol harmincegynéhány évesen tankönyvekbe kerülhettek, tananyaggá válhattak a még pályájuk kezdetén lévők” – írja Tari István.

A mokuskerékben alkotó írók érvényesülését a bűnös irodalomtörténet és kritika fő irányítói, művelői akkor engedték meg, ha eszükbe sem jutottak az 1956-os magyar események; a vajdasági magyarok nem magyarkodnak – hallhattuk gyakran.

Nem volt kisebb az a mulasztásuk sem, hogy saját kisebbségi közösségük társadalmi és lelki problémáiról nem vettek tudomást. Ezeknek sem volt üzenete számukra, noha a társadalmi és lelki bajok sokasodtak. S mert ez nem érdekelte őket és az irodalomkritika hatására az írók a cselekmény színterét általában áthelyezték valamilyen tengerparti üdülőhelyre vagy más bizarr, jól megválasztott környezetbe, vajdasági Juliskák és Pisták nélkül. Íróink nagy többségét az ő gondjaik nem érdekelték, ezeket élettelen, más valóságból kiragadott problémákkal, viaszbabukkal helyettesítették.

A vajdasági magyar letűnt politikai és alkotó értelmiségi elit azzal védekezik, hogy ő őrizte meg a legnehezebb körülmények között a mai magyarság számára a magyar nyelvet. Szinte már a humorral vetekszik ez az állítás, vagyis hogy a nyelvet meg lehet őrizni nemzeti tudat, nemzeti hagyományok és értékek nélkül. A vélemény képviselői azzal védekeznek és arra hivatkoznak, hogy ők a mai magyarság számára megőrizték az olvasás, a beszéd és a betűvetés tudományát.

Mit mondhat erre az ember?

Ma ez a letűnően lévő politikai és alkotó értelmiségi elit azzal védekezik, hogy nem volt szükség az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc példaképét felkínálni a vajdasági magyarságnak, mert ez a példakép már előzőleg jelen volt a jugoszláv-szerb társadalomban. Ezt a példaképet a vajdasági magyarok megkapták már az 1948-as Tájékoztató Irodával való szakítással, a szovjet totalitárius rendszer elutasításával. Nem tagadják, hogy nálunk volt Kopár-sziget (Goli otok), de azért, hogy a fél ország népessége ne kerüljön a Gulágra, „átnevelő” munkatáborokba. A bírálóknak tudniuk kellene, a vajdasági magyar írók és alkotók a Gulágot százszor elátkozták és elutasították. Különböző is sehol sem volt olyan jó (még 1956 után sem) magyarnak lenni, mint a titói Jugoszláviában (Sinkó Ervin-féle elmélet).

Mindez a múlt tökéletes meghamisítása. A vajdasági magyar letűnt politikai és értelmiségi elit ugyanúgy agyonhallgatja a történelmi igazságot, mint a szerb. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc alapjait rázta meg és utasította el a kommunista ideológiát és politikai rendszert. Minden résztvevője követelte a többpártrendszert és a jogállamot. Az 1948-as Tájékoztató Irodával kapcsolatos események nem befolyásolták a politikai rendszer jövőjét, s a kommunista ideológián belül keletkezett nézetkülönbségekre vezethető vissza. A Tájékoztató Irodával való szakítás nem tagadta meg magát a politikai rendszert. Tito ugyan megvédte a délszláv népek gazdasági érdekeit a szovjet kizsákmányolástól, de ezzel mégsem tudott rámutatni a jövő felé vezető útra. A már 1968-tól mély válságba került jugoszláv társadalomnak nem volt képes semmilyen távlatot nyújtani. A jugoszláv társadalom válságból válságba sodródott, és erre nem adott megoldást a Tájékoztató Irodával való szakítás. Totalitárius rendszer volt az egyik is és a másik is; az egyik kegyetlen, a másik „jóságos”, egy mindent látó, mindent tudó atyával az élén.

Amikor ennek a politikai rendszernek értelmét tagadjuk, arra gondolunk, hogy senki sem élheti meg

más életét, életet más helyett senki nem élhet. Ennek a politikai akarása az, ami embertelenséghez vezet, és ez kikerülhetetlen, mert a politika nem tehet senkit sem boldoggá, s nem az a szerepe, hogy valakit személy szerint boldoggá tegyen.

Gereben Ferenc budapesti kutató két alkalommal végzett közvélemény-kutatásának eredményei azt mutatják, hogy a vajdasági magyarok szerint minden magyar történelmi nagyságot megelőzve Josip Broz Tito van az első helyen.

Ha a vajdasági magyar közélet képviselői csak egyetlen cselekedetükkel is kiálltak volna valaha az 1956-os forradalom és szabadságharc eszmeisége mellett, a vajdasági magyar köztudatban nem keletkezett volna ilyen értékzavar. A vajdasági magyarok tudatában az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc példájának hatása, igaz nagyon megkésve, de ma már végre hozza eredményeit. A Tájékoztató Irodával való összekülönbözés félmunka volt, s ezért féleredménnyel járt, még ma sem mutat eredményt a szerb társadalomban. Az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom nem törvényszerű következménye a Tájékoztató Irodával való szakításnak. Hasonlóképpen az 1968-as Prágai Tavasz sem törvényszerű következménye az 1956-os magyar eseményeknek. A magyar-osztrák műszaki zár felnyitása, a berlini fal lebontása nem a lengyel Szolidaritás tevékenységéből következik. Minden nép megéli a maga történelmét. A mozgósító és ösztönző példák hatását és szerepét, tanúságát és igazságtételét azonban nem tagadhatjuk le. Amíg egy népet nem pusztítanak el, egy államot nem semmisítenek meg, önállóságra-függetlenségre fog törekedni, s ha ez hiányzik, nemzeti tudattal harcol érte a természetes jog alapján. Ez vonatkozik a kisebbségi jogokért folytatott harcra is. Mi más, ha nem ez a politikai elit küldetése? Hasonlóképpen, ha hiányoznak és hiányosak az emberi-polgári jogok, ha a haladásnak és társadalmi felemelkedésnek bezárulnak a kapui, az emberek harcolni fognak megnyitásukért. E harcnak az előkészítése és tudatosítása ki másra, ha nem az alkotó értelmiségi elitre vár?

